

BEETHOVEN 5

Het duurde vijftien jaar voor Johannes Brahms (1833-1897) zichzelf durfde meten met het symfonisch genie van Ludwig van Beethoven (1770-1827): “Het volgen van Beethovens voetstappen gaat iemands krachten te boven.” Die laatste liet dan ook een zware muzikale erfenis na. Beethoven staat geboekstaafd als een revolutionair genie, en vooral op vlak van de symfonie – het paradepaardje onder de instrumentale genres – zorgde hij voor een technische én esthetische omwenteling.

Brahms stond erop het muzikale erfgoed van Beethoven verder te zetten – de progressieve weg die ‘Neudeutschers’ als Liszt en Wagner waren ingeslagen liet hem volledig koud. Toch was hij al een veertiger toen hij zijn Eerste symfonie voltooide. Meteen na de première werd ze bestempeld als ‘de Tiende van Beethoven’. Na het afwerken van zijn Tweede symfonie in 1878 was het pad helemaal geëffend. Datzelfde jaar schreef Brahms ook zijn Vioolconcerto in zijn vakantieresidentie aan de idyllische Wörthersee. De gelijkenissen met dat van Beethoven zijn treffend.

De Duitse hedendaagse componist Detlev Glanert (1960) borduurt dan weer verder op de muziek van Brahms: voor zijn orkestfantasie Weites Land vertrok hij van de eerste vier maten uit Brahms’ Vierde symfonie – een thema dat bijna even bekend is als Beethovens beruchte ‘klopmotief’ uit diens iconische Vijfde.

Strijdlust en optimisme

Beethovens Vijfde symfonie ontstond tijdens één van de meest productieve periodes uit zijn carrière. De allereerste schetsen dateren al van 1803, maar pas in 1807 pikte hij de draad weer op – tussendoor werkte hij zijn Vioolconcerto en Vierde symfonie af. Eén jaar later voltooide hij de Vijfde symfonie samen met de Zesde, en bracht ze samen in première op 22 december 1808 in Theater an der Wien, tijdens een marathonconcert dat hij zelf georganiseerd had. Het volledige concert duurde meer dan vier uur, met enkel repertoire van hemzelf op het programma: de creatie van zijn Vijfde en Zesde symfonie, een fragment uit zijn Koorfantasie, delen uit zijn Mis in C, zijn volledige Vierde pianoconcerto, een aria uit Fidelio en tot slot een piano-improvisatie.

Intussen staat het beginmotief uit de Vijfde symfonie in ieders geheugen gegrift. Niet verbazend: er gaat een enorme kracht van uit. En het keert in de hele symfonie terug: als bouwsteen van het eerste deel, waar het bijna in elke maat voorkomt, maar ook in alle overige bewegingen. Beethoven transformeert en plaatst het telkens in een andere context, als een personage dat een hele ontwikkeling doormaakt. Het ritmische motief stuwt zo de hele symfonie voort. Twee jaar na de première beschreef de beroemde criticus E.T.A. Hoffmann die energie en samenhang treffend: “Beethoven behield de gewone volgorde van de delen van de symfonie; ze lijken elkaar willekeurig op te volgen, en menig luisteraar die geen inzicht heeft in het geheel, krijgt dan ook de indruk een geniale rapsodie te beluisteren – maar elke gevoelige en oplettende ziel zit vanaf het eerste tot het laatste akkoord gevangen in een uniek en niet-aflatend gevoel: een onbeschrijflijke nostalgie, bevend

voor de mysteries die ze voorvoelt – en zelfs wanneer het werk al lang afgelopen is, kan ze geen afscheid nemen van dit betoverende koninkrijk, waarin vreugde en verdriet, uitgedrukt door klanken, haar omringden. Behalve de interne opbouw van de instrumentatie, is het vooral de nauwe verwantschap van de thema's aan de basis van deze eenheid, die de luisteraar in deze gemoedsgesteldheid vasthoudt."

Zelf gaf Beethoven zijn Vijfde symfonie geen ondertitel mee, dat deed zijn biograaf Anton Schindler door het thema uit het eerste deel te koppelen aan Beethovens uitspraak: "Zo klopt het noodlot aan de deur." Het is allesbehalve zeker dat de componist met die woorden op de eerste beweging van de symfonie doelde, maar door Schindlers toedoen wordt de 'Noodlot-symfonie' vaak gelezen als een autobiografische beschrijving van Beethovens berusting in het noodlot – zijn toenemende doofheid. Meer waarschijnlijk is het werk een weerspiegeling van Beethovens verzet tegen dat noodlot. De strijd lust van het beginmotief loopt door de hele symfonie, en wordt naar het einde toe versterkt door de overgang van de toonaard do klein naar het triomfantelijke do groot – een bewuste zet van de componist.

Een concerto voor viool én orkest

Johannes Brahms componeerde zijn Vioolconcerto tijdens de zomer van 1878 in zijn buitenverblijf aan de Wörthersee. De gelijkenissen met dat van Beethoven zijn treffend: het werk is in dezelfde toonaard – re groot – geschreven, het vertoont structurele overeenkomsten en bovenal, het is niet opgevat als een vertoon van virtuositeit. Tijdens de première op 1 januari 1879 konden de toehoorders meteen de vergelijking maken, want beide werken stonden samen op het programma. Anders dan de meeste concerten, treden solist en orkest op als gelijkwaardige partijen, als twee nevenpersonages die interageren en zo bijdragen tot het muzikale drama. Bij het voorspelen van het eerste deel reageerde Clara Schumann meteen enthousiast: "Zoals je je wel kunt voorstellen, is het een concerto waarbij het orkest volledig samensmelt met de solist; de gemoedstoestand van de beweging lijkt veel op die van de Tweede Symfonie, ook in D groot."

Tijdens het componeren vroeg Brahms ook advies aan de Hongaars-Duitse violist Joseph Joachim, met wie hij sinds 1853 een hechte vriendschap onderhield en aan wie hij het concerto opdroeg. Toch hield Brahms zich niet altijd aan diens aanbevelingen. Voor hem primeerde de uitdrukking van zijn muzikale idee op wat makkelijk in de hand van het instrument lag. Het Vioolconcerto is dan ook een technisch uitdagend werk, met lastige dubbelgrepen en grote afstanden die elkaar in een snel tempo opvolgen. Zelfs de getalenteerde Joachim had moeite met het ongebruikelijke concerto. Na de première merkte een recensent op dat hij zich "zichtbaar moest inspannen om de technische moeilijkheden en het precaire evenwicht van de solopartij te bewaren." Maar tijdens de daaropvolgende tournee langs Europese steden bekende Joachim aan Brahms dat het Vioolconcerto hem steeds beter beviel, vooral het openingsdeel. En inderdaad, ook de door Joachim geïmproviseerde cadens aan het einde van het eerste deel oogstte steeds meer succes – ook vandaag is die versie van de cadens de meest gespeelde.

Brahms had aanvankelijk een vierdelig concerto in gedachten, maar uiteindelijk beperkte hij zich tot drie bewegingen – het oorspronkelijke scherzo en andante uit het midden verving hij door een adagio (het weggelaten scherzo recycleerde hij later in het Tweede Pianoconcerto, zijn volgende

grootschalige compositie). In dat adagio is het niet de viool, maar wel de hobo die de hoofdmelodie introduceert. Dat bracht de 19de-eeuwse vioolvirtuoos Pablo de Sarasate tot de halsstarrige weigering om het vioolconcerto uit te voeren: "Ik wil daar niet met mijn viool in de hand staan luisteren naar de hobo, die de enige melodie speelt in het adagio." Het technisch meest uitdagende deel is de finale, een pittig rondo gebaseerd op een Hongaarse zigeunermelodie, een eerbetoon van Brahms aan Joachim. Ook hier dient de virtuositeit niet als doel op zich, maar staat ze volledig in dienst van de muzikale expressie.

Na de Weense première op 14 januari 1879 riep Hanslick het werk meteen uit als "het meest betekenisvolle vioolconcerto sinds dat van Beethoven en Mendelssohn." Wel had hij zijn bedenkingen of het grote publiek diezelfde mening toegedaan zou zijn. Wat dat laatste betreft, kreeg hij ongelijk: Brahms' vioolconcerto behoort vandaag, naast dat van Beethoven, tot de belangrijkste concerten voor het strijkinstrument.

In het voetspoor van Brahms

De Duitse componist Glanert voelt naar eigen zeggen een diepe connectie met de muziek van Brahms. Hij werd, net als de 19de-eeuwse componist, in Hamburg geboren en ondervindt "vanuit die specifieke noordduitse traditie een verbondenheid tussen hemzelf en Brahms, die te maken heeft met een melancholie in zijn werken, een zekere strengheid." Ook Glanerts orkestfantasie Weites Land uit 2013, met als ondertitel 'Music with Brahms', ademt die sfeer uit, "een Brahmsiaanse geur van moerasland en een wijde hemel."

Toelichting door Aurélie Walschaert

Brussels Philharmonic is een instelling van de Vlaamse Gemeenschap.

- www.brusselsphilharmonic.be
- facebook.com/brusselsphilharmonic
- twitter.com/brusselsphil
- youtube.com/brusselsphilharmonic
- [@brusselsphilharmonic](https://instagram.com/brusselsphilharmonic)